

Bottenburg, Maarten van (2003). 'Als korfbal in Amerika was ontstaan.' In: Troost, Fred (red.) "... en maakte ik een reis naar Zweden". *Negen beschouwingen bij 100 jaar korfbal*. Bunnik: KNKV, pp. 69-106.

Als korfbal in Amerika was ontstaan

Maarten van Bottenburg

1. Inleiding

Centraal in dit hoofdstuk staat de vraag waarom korfbal nooit buiten de grenzen populair is geworden, terwijl het in eigen land zo'n grote aanhang heeft gekregen en broertje (of beter: moeder) basketball tot de meest verspreide en populaire sporten ter wereld behoort. De oorzaak hiervan ligt niet in het feit dat korfbal per se een minder leuke sport is. Vraag dat de bijna honderdduizend beoefenaars in Nederland maar. Er zijn weinig sporten waarvan de beoefenaars hun sport met zoveel verve verdedigen als korfbal. Voor hen is het een wereldsport. Veel anderen vinden er maar weinig aan. En in het buitenland is korfbal nagenoeg onbekend.

Die uiteenlopende waardering is op zich niets bijzonders. Er is geen enkele sport die unaniem door alle mensen ter wereld de aantrekkelijkste wordt gevonden. Waar de één schaatsen, of voetbal, of korfbal, of willekeurig welke andere sport als prachtig, meeslepend, veelzijdig en uitdagend ervaart, komt die sport voor anderen over als vervelend, saai, onaantrekkelijk en oninteressant. Iedere sport kan op verschillende en tegengestelde interpretaties en waarderingen rekenen. Bovendien blijken de lezingen van de diverse sporten, onder invloed van gewijzigde omstandigheden, in de loop der tijd te veranderen.

Om die lezingen te begrijpen, kan niet worden volstaan met een verwijzing naar de spelregels van de sport zelf. Ten eerste zijn deze spelregels zelf sociale producten die aan verandering onderhevig (kunnen) zijn. Iedere sport kan in beginsel voortdurend worden aangepast aan veranderingen in de sportwereld en de wijdere samenleving. Ten tweede blijkt de appreciatie van sporten sneller te (kunnen) veranderen dan de spelregels van de sport. Enige decennia geleden kende Nederland slechts enkele duizenden golfers en werd de golfsport over het algemeen gezien als een enigszins saaie en trage, elitaire oude-mannen sport. Tegenwoordig is het de vijfde en hardst groeiende sport van Nederland, hoewel de spelregels van de sport nauwelijks zijn veranderd.

Ook de populariteit van korfbal kan niet uit de spelregels worden verklaard. Dat deze sport buiten Nederland weinig wordt beoefend, komt niet doordat korfbal minder leuk zou zijn dan andere sporten. Deze appreciatie hangt, zoals bij iedere sport het geval is, samen met de betekenissen die zij aan korfbal toekennen. In het algemeen geldt dat die betekenissen samenhangen met de identiteit die een sport in het land van herkomst heeft gekregen, de wijze waarop deze sport vanuit dat land is verspreid en gepropageerd en de affiniteit die mensen in andere landen hebben met de achtergronden, denkbeelden en leefstijlen die met de betreffende sport zijn verbonden. Die affiniteit wordt mede bepaald door de sociaal-maatschappelijke verschillen tussen mensen die de genoemde sport beoefenen, waarderen of propageren en degenen die deze sport niet kennen, negeren of hekelen. De betekenissen, die mensen aan sporten toekennen, kunnen bovendien aan verandering onderhevig zijn ten gevolge van

ontwikkelingen in de samenleving (zoals opleidingsverhoging, inkomenstoename, vrijetijdsuitbreiding, vergrijzing, gezondheidstoename, opkomst nieuwe media) en in de sportwereld (popularisering van andere takken van sport, opkomst van nieuwe sporten, e.d.).¹

In dit hoofdstuk ga ik dieper in op de tegenstelling tussen de populariteit van korfbal in eigen land en zijn impopulariteit buiten de landsgrenzen. Dat zal ik doen door de ontwikkeling en populariteit van korfbal te vergelijken met die van basketball; in het bijzonder het Amerikaanse vrouwenbasketball. Korfbal is in hoge mate van het Amerikaanse vrouwenbasketball afgeleid. De overeenkomsten in ontwerp, spelregels, spelopvatting en ideologie zijn buitengewoon opvallend. Tegelijkertijd zijn de tegenstellingen in imago, populariteit en verspreiding groot. Voor een verklaring van deze tegenstelling is de Amerikaanse en Nederlandse identiteit van beide sporten essentieel, evenals hun inbedding in het schoolsysteem en de bereidheid tot aanpassing van de sport aan veranderende omstandigheden. De bespreking hiervan leidt tot een intrigerende tegenvraag: welke populariteit en verspreiding zou korfbal hebben gekregen als het niet door een Nederlander (Nico Broekhuysen) tot een zelfstandige sport was ontwikkeld, maar door een Amerikaan(se)?

2. Herkomst en identiteit

Rond het ontstaan van het korfbal hangt een mistige sfeer. Zeker is dat de Nederlandse onderwijzer Nico Broekhuysen de regels van het nieuwe spel als eerste op papier vastlegde na een bezoek aan de Zweedse zomerschool van Nääs, waar hij “een groot aantal gymnastische spelen” leerde kennen, waaronder ‘ringboll’, volgens Broekhuysen “ook wel met ‘handboll’ aangeduid en voor de niet-Scandinaviërs met ‘basketball’ betiteld”.² Bij thuiskomst kreeg Broekhuysen, na overleg met de directeur van de Nieuwe Schoolvereniging waar hij les gaf, toestemming met de oudste leerlingen van deze school het nieuwe korfbalspel te beoefenen.³ De spelregels ervan werden in 1902 gepubliceerd en uitgegeven door de Amsterdamsche Bond voor Lichamelijke Opvoeding (ABvLO) onder de titel ‘Korfbal’, als eerste boekje in een serie over spelregels van sporten en spelen.

Onduidelijk is hoe origineel deze regels waren. Was het een “zuivere kweek van eigen bodem” waaraan “gegarandeerd geen enkele vreemde smet aan kleeft”, zoals het Nederlandse Korfbalblad in 1939 stelde?⁴ Ontstond het spel in Amerika, zoals het officiële orgaan van de Nederlandschen Korfbalbond in de eerste jaargangen diverse keren vermeldde?⁵ Of was het enige voorbeeld voor het Nederlandse korfbal, zoals Broekhuysen zelf in 1949 beweerde, het Zweedse “hand- of ringboll”, dat wellicht weer was ontstaan onder invloed van spelen uit Amerika, Oostenrijk en Duitsland?⁶

De Leuvense hoogleraar Roland Renson heeft deze herkomst in 1996 nader uitgezocht en is daarbij tot de conclusie gekomen dat korfbal wel degelijk door Broekhuysen werd afgekeken van het Amerikaanse basketball.⁷ Ondanks alle pogingen om het als zuiver Nederlands product te zien. En ondanks de beweringen van Broekhuysen zelf, die de uitvinding van deze sport vermoedelijk iets te veel als eigen verdienste heeft willen presenteren. Mijn verdere onderzoek naar de herkomst van korfbal ondersteunt de interpretatie van Renson. Als aanvulling hierop onderstreep ik dat Broekhuysen zich niet zozeer op het (mannen)basketball van Naismith baseerde, maar op het vrouwenbasketball dat in de Verenigde Staten in verschillende varianten opgang had gemaakt, met de ontwerpen van Senda Berenson en Clara Baer als dominante modellen. Wat was het geval?

2.1 De uitvinding van basketball

Basketball kwam tot ontwikkeling binnen de Amerikaanse Young Men Christian Association (YMCA). Deze organisatie streefde een sociale en morele hervorming na, onder meer via de inzet van sport en andere lichaamsoefeningen. Daartoe bouwde de YMCA in vele Noordamerikaanse steden gymnastiekhallen en zorgde het voor de opleiding van leraren lichamelijke opvoeding.⁸ De sporten en spelen die deze leraren aanboden, beperkte zich eind negentiende eeuw tot niet-competitieve activiteiten, zoals calisthenics, toesteloefeningen en marcheren. Dit aanbod sprak de Amerikaanse jongeren steeds minder aan, mede als gevolg van de toenemende populariteit van baseball en football. Deze ontwikkeling werd door de YMCA met argusogen gadeslagen. Omdat de sporten in opkomst buitensporten waren, werden de gymnastiekhallen van de YMCA met een leegloop bedreigd. Bovendien stonden baseball en football haaks op de boodschap die de YMCA uitdroeg. De Y's waren sterk gekant tegen de commercialisering, professionalisering, het individualisme en de hardheid van deze sporten.⁹

Om de jeugd te blijven trekken, stimuleerde de directeur van de YMCA Training School te Springfield, Luther Gulick, zijn sportinstructeurs te zoeken naar alternatieve sporten die konden concurreren met baseball en football. Onder Gulicks medewerkers bevond zich de jonge Canadese immigrant James Naismith, die diverse voor de zaal aangepaste sporten uitprobeerde. Toen geen van deze een succes werd, besloot hij een nieuwe balsport te ontwerpen. Om de binnen de YMCA verfoeide hardheid van het football te vermijden, zeker met het oog op een indoor-balsport, verkoos hij een tamelijk grote, ronde bal, een hoog liggend doel (in eerste instantie letterlijk een perzikmand en pas vanaf 1906 het moderne 'netje') en een verbod op lichamelijk contact en lopen met de bal. Over alle regels was nagedacht; basketball was volkomen gebaseerd op een rationeel ontwerp.¹⁰ Aanvankelijk werd met negen tegen negen spelers gespeeld; vanaf 1896 ging men over op (het hedendaagse) vijf tegen vijf. In 1896 vond eveneens de dribbel ingang en werd de eerste wedstrijd met betaling van spelers gehouden.¹¹

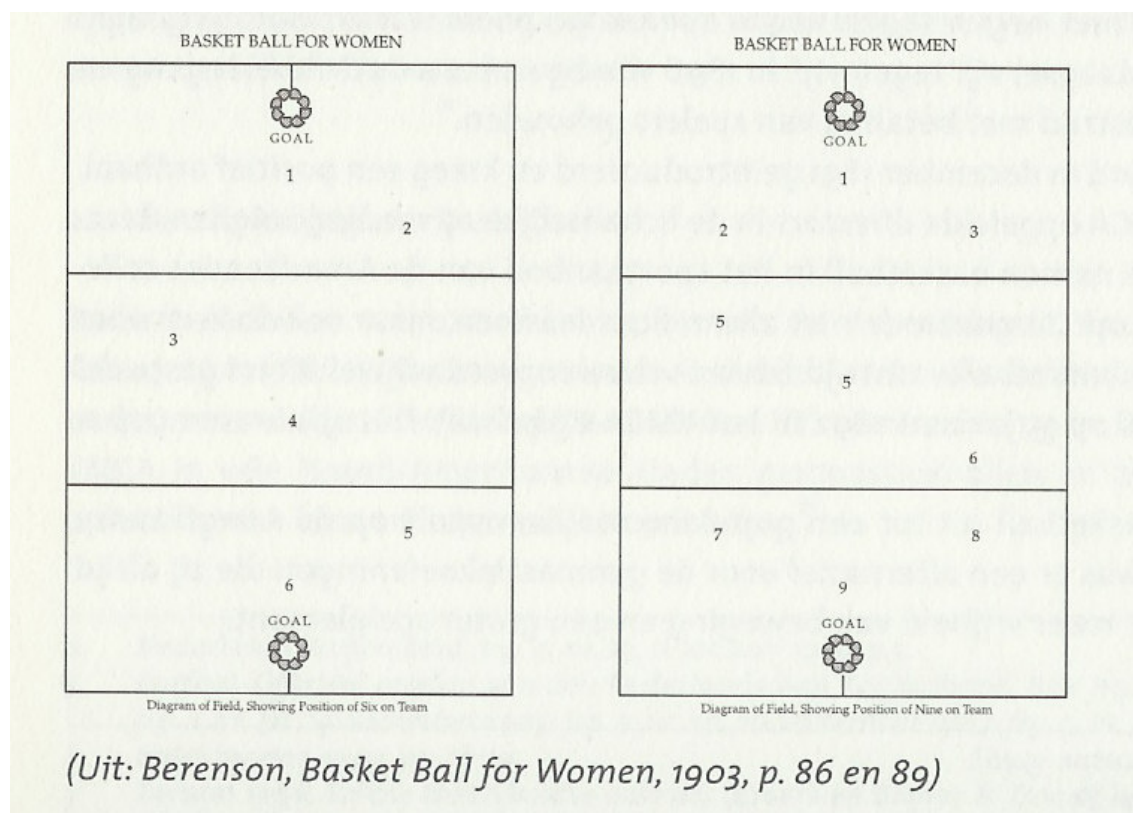
De nieuwe sport werd in december 1891 geïntroduceerd en kreeg een positief onthaal. Diverse door de YMCA opgeleide directors in de lichamelijke opvoeding volgden daarop dit voorbeeld en namen basketball in het sportaanbod van de Amerikaanse colleges en high schools op. Dit gebeurde niet alleen door mannen, maar ook door en voor vrouwen. De eerste basketballwedstrijd tussen vrouwen werd vrijwel direct gespeeld nadat de spelregels op 15 januari 1892 in het YMCA-tijdschrift *Triangle* waren gepubliceerd.¹² Spoedig groeide basketball uit tot een populaire vrouwensport op de Amerikaanse colleges. Eindelijk was er een alternatief voor de gymnastiekoefeningen die zij altijd moesten doen; met meer vrijheid van beweging en een groter spelelement.

2.2 De aanpassing tot vrouwenbasketball

Om de nieuwe sport meer in overeenstemming te brengen met de laat-negentiende eeuwse idealen van vrouwelijkheid, pasten *directors of physical education* op diverse scholen de spelregels van het basketball aan. Senda Berenson van Smith College had hierin een leidende rol. Vrijwel direct nadat zij in het voorjaar van 1892 via *Triangle* en lokale kranten in

aanraking kwam met basketball, wierp ze zich op de aanpassing ervan voor vrouwen. Hierbij liet ze zich mede inspireren door de laat-negentiende hervormingsbeweging die gelijkberechtiging tussen mannen en vrouwen nastreefde door de gepercipieerde verschillen tussen mannen en vrouwen te benadrukken. Zij was ervan overtuigd dat basketball een geschikte sport was voor vrouwen, maar dat de oorspronkelijke variant van Naismith daarvoor aanpassing behoefde.¹³

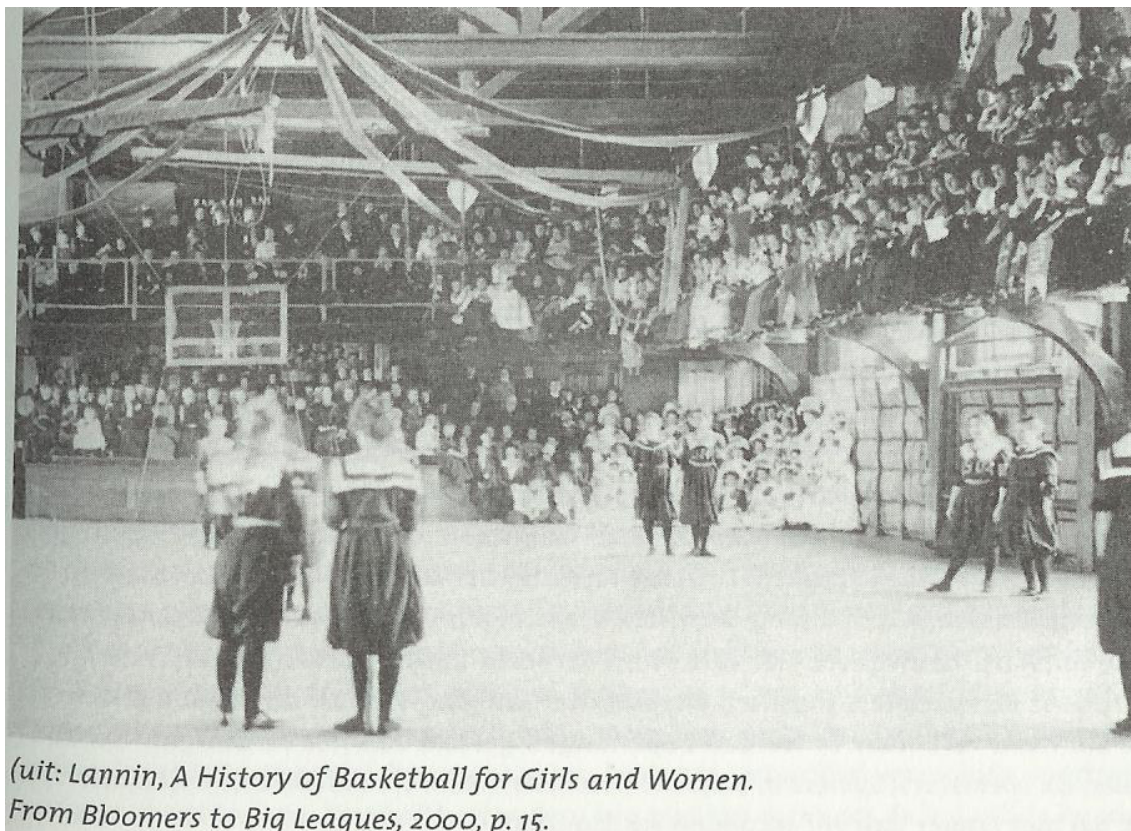
De belangrijkste verandering die Berenson in de gangbare basketballregels doorvoerde, was de bepaling dat het speelveld in drie vakken werd verdeeld en dat de speelsters de vakgrenzen niet mochten overschrijden. De onderstaande diagrammen geven weer hoe Berenson de veldverdeling voor zich zag bij wedstrijden tussen teams met zes en negen spelers. Vlak voor de eeuwwisseling werden teams van negen vrouwen tot standaard verheven, terwijl de omvang van de mannenteams vanaf 1897 juist werd teruggeschroefd tot vijf spelers.

Het ontwerp van haar regels hing direct samen met Berensons visie op vrouwensport. Om masculien gedrag tegen te gaan mocht de bal niet uit de handen van de tegenstander worden geslagen. Om te voorkomen dat enkelingen het spel gingen domineren en zich tot sterspelers zouden ontwikkelen, beperkte ze het dribbelen tot drie keer stuiteren. Om een vloeiend spelverloop te bevorderen, voerde ze de regel in dat de bal maximaal drie seconden mocht worden vastgehouden.¹⁴

Ook zag Berenson vanuit ideologische motieven toe op de context waarin het basketball werd beoefend. Om een al te sterke competitiegeest te voorkómen, vermeed ze interscholair competitie, veranderde ze de teamindeling voortdurend, liet ze aanvankelijk slechts beperkte aantallen toeschouwers toe en verbood ze gejuich en aanmoedigingen. Onder de toenemende populariteit van het vrouwenbasketball was dit toeschouwersbeleid niet lang vol te houden. De voorjaarswedstrijden tussen klassen op Smith College (en andere colleges en high schools)

groeiden spoedig uit tot grote sociale gebeurtenissen, waarbij vele honderden toeschouwers (maar wel hoofdzakelijk meisjes en vrouwen) aanwezig waren (zie foto).¹⁵

(uit: Lannin, *A History of Basketball for Girls and Women*.
From *Bloomers to Big Leagues*, 2000, p. 15.

Ook op andere colleges werden de officiële regels van het (mannen)basketball met het oog op vrouwendeelname aangepast. Zo ontwierp Clara Gregory Baer van Sophie Newcomb Memorial College in New Orleans, geheel onafhankelijk van Senda Berenson, een eigen variant. Daarmee trachtte ze tegemoet te komen aan de bezwaren van de ouders van haar leerlingen tegen ‘onvrouwelijk’ sportgedrag. Na overleg met Naismith drukte ze in 1895 een pamflet met haar nieuwe spelregels, die ze op zijn advies *Basquette* noemde. Baer perkte de bewegingsvrijheid van de speelsters verder in. Zij verdeelde het speelveld in meerdere rechthoeken. Het aantal hiervan stelde ze afhankelijk van het aantal speelsters. Ook verbood ze iedere loopbeweging met de bal (inclusief dribbels) en stond ze het verhinderen van schotpogingen niet toe. Daarnaast bepaalde ze dat de aanvallende en bewegende spelers na ieder doelpunt met elkaar van vak moesten wisselen, zodat geen van de spelers zich kon profileren als de ster van het team.

Geheel in tegenstelling hiermee ontwikkelden zich op universiteiten aan de Amerikaanse westkust, zoals Stanford en Berkeley, juist basketballvarianten voor vrouwen die veel meer bewegingsvrijheid boden en fanatisme en agressiviteit toelieten. Dit basketball volgens de mannenregels door vrouwen ontmoette veel weerstand. Het zou te vrij en te ruw zijn en een slechte invloed uitoefenen op de gezondheid en emotionaliteit van de deelnemende meisjes. Verschillende ouders verboden hun dochters om eraan deel te nemen en *physical educators* bogen zich in deze contreien over de vraag ‘how to tame girls basketball?’¹⁶

Eind negentiende eeuw formeerde zich een commissie, onder leiding van Senda Berenson, die tijdens een YMCA-congres in juni 1899 tot standaardisering van de spelregels van het *women's basketball* trachtte te komen. Klachten over de ruwheid van sommige varianten waren daarvoor één reden; controversen over de interpretatie van de spelregels bij wedstrijden tussen colleges en high schools een andere. Twee jaar later publiceerde deze commissie de eerste 'officiële' spelregels onder de titel *Women's Basketball Guide* bij de beroemde uitgever van sportboeken en sportmaterialen, A.B. Spalding. De officiële spelregels volgden Berenson's oorspronkelijke ontwerp nauwgezet. Het veld werd verdeeld in drie vakken die niet door de speelsters mochten worden overschreden. Het uit de handen slaan van de bal werd verboden. Er werden beperkingen gesteld aan het verdedigen van aanvallende speelsters. Spelers in balbezit mochten niet meer dan drie keer dribbelen en de bal niet langer dan vijf seconden vasthouden.

De argumenten die de pioniers van het vrouwenbasketball gaven voor de verdeling van het speelveld in drie vakken zouden later in Nederland in diverse korfbalpublicaties weerklanken: "The division of the gymnasium or field into three equal parts, and the prohibiting of the players of one division from running into the domain of another seems an advantage for many reasons", legde Berenson in 1903 uit. "It does away almost entirely with 'star' playing, hence equalizes the importance of the players, and so encourages team work. (...) The divisions, then, concentrate energy, encourage combination plays, equalize team work and do away with undue physical exertion."¹⁷ Haar collega Augusta Lane Patrick merkte in het verlengde hiervan over het drievakkensysteem op dat "the play degenerates less easily into individual work. (...) The interval of quieted motion gives the heart the necessary respite which acts as a preventive to strain."¹⁸

2.3 Broekhuysens kennismaking met vrouwenbasketball

Renson heeft op basis van een studie van Hans Thorbjörnsson aangetoond dat Amerikaanse cursisten in 1897 basketball leerden aan Europese collega's te Nääs, het kleine plaatsje in Zweden waar Broekhuysen vijf jaar later met deze sport kennis maakte. De basketballspelregels werden in hetzelfde jaar (1897) gepubliceerd, in het *Slöjdundervisningsblad från Nääs*, een vaktijdschrift voor pedagogische volkskunst en openluchtspel. De titel van het artikel luidde: 'Korgboll', met tussen haakjes 'Basket ball'. In dit artikel werd opgemerkt dat 'korgboll' gezien kon worden als een Amerikaans spel, dat zich voor beoefening door beide seksen leende en ook gemengd kon worden beoefend, zowel indoors als outdoors. De spelregels schreven voor dat het veld in drie gelijke vakken moest worden opgedeeld, door het trekken van twee lijnen parallel aan de korte zijden. De doelpalen dienden tegenover elkaar, in het midden en ietwat binnen de lijnen van de korte achterzijden te worden geplaatst. De teams moesten bij normale veldafmetingen uit negen spelers bestaan. Het artikel vermeldde voorts dat er twee varianten van korgboll bestonden: één met het recht om de bal uit de handen van de tegenstander te slaan en één zonder dat recht. Opgemerkt werd dat de Amerikanen dit "basketball with or without interference" noemden. De eerste variant was volgens het artikel vooral geschikt voor mannen; de tweede voor vrouwen of als spel voor beide seksen. Vermeld werd tevens dat het in deze laatste variant niet was toegestaan om met de bal te lopen.¹⁹

Renson heeft met het opsporen van het genoemde tijdschrift vermoedelijk inderdaad de ontbrekende schakel gevonden die laat zien dat korfbal rechtstreeks is afgeleid van basketball. Het is zeer aannemelijk dat het basketball, zoals Broekhuysen dat in 1902 leerde kennen, de

regels bevatte die vijf jaar eerder in het Slöjdundervisningsblad från Nääs waren gepubliceerd. De Zweedse vertaling van basketball, 'korgboll', maakt het ook begrijpelijk dat Broekhuysen de sport doorvertaalde in het Nederlands als korfbal, al werd er volgens hem in 1902 niet met korven maar met ringen gespeeld en was ook de naam 'ringboll' gangbaar.

Er moeten aan Rensons historische analyse twee belangrijke punten worden toegevoegd. Ten eerste was het 'korgboll', zoals Broekhuysen dat leerde kennen, niet zozeer gebaseerd op "het oerbasketbal van James Naismith"²⁰, maar op het Amerikaanse vrouwenbasketball waarvoor inmiddels een eigen, afwijkend spelregelsysteem tot ontwikkeling was gebracht. Welke variant van het vrouwenbasketball model stond voor het 'korgboll', is onduidelijk, maar vermoedelijk waren dit de spelregels van Senda Berenson. Zij maakte in 1897 een studiereis naar Zweden; hetzelfde jaar waarin basketball volgens Thorbjörnsson voor het eerst in Nääs werd gedemonstreerd. Berenson kwam hier aan in het voorjaar en zou er de hele zomer verblijven om te werken aan het Centraal Instituut te Stockholm onder dr. Törngren. Daar verdiepte zij zich onder meer in de beroemde Zweedse gymnastiek, waarin zij was opgeleid.²¹ Hoewel er geen bewijs is dat Berenson tijdens dit verblijf ook de jaarlijkse zomerschool van Nääs bezocht, is het zeer aannemelijk dat de Zweden tijdens dit verblijf van Berenson het vrouwenbasketball leerden kennen.

Een tweede toevoeging is dat korfbal nog niet gelijk kan worden gesteld aan basketball. Zonder kennis te hebben van de voorgeschiedenis van basketball gaf Broekhuysen zijn eigen interpretatie aan de eenvoudige regels (zelf spreekt hij van drie of vier), waaronder hij het zelf in Nääs had beoefend. Ook voegde hij hieraan nieuwe ongeschreven regels toe "om de verwildering van 't spel te voorkomen".²² Als gevolg van deze aanpassingen ontstond een nieuwe variant, die net weer even anders was dan het vrouwenbasketball van Berenson. In de loop der tijd groeide deze nieuwe variant uit tot een zelfstandige sport, waarvan men spoedig de Amerikaanse oorsprong geheel vergat. Het werd niet alleen overgenomen, maar kreeg ook een eigen invulling.

De spelregels waarmee korfbal zich het meest uitdrukkelijk is gaan onderscheiden van basketball zijn de positie van de korf, het drievakkensysteem, het verbod op dribbelen en het gemengde karakter met persoonlijke tegenstanders. Met uitzondering van de positie van de korf verschilde korfbal op deze punten in aanvank niet of nauwelijks van het vrouwenbasketball. Maar door spelregelwijzigingen in met name het Amerikaanse vrouwenbasketball groeiden beide varianten in de loop der tijd verder uit elkaar.

Het drievakkensysteem

Aanvankelijk was het drievakkensysteem, zoals eerder gesteld, in het Amerikaanse vrouwenbasketball lange tijd gemeengoed. Pas in 1938 werd de veldindeling veranderd in twee vakken, waarna in 1971 vrijwel overal de mannenregels werden overgenomen, uitgaande van vijf tegen vijf en een full-court game.²³ Korfbal wordt tegenwoordig gespeeld met een verdeling van het speelveld in twee vakken, nadat men in 1991 was afgestapt van het drievakkensysteem. De overstap naar een full-court game is in deze sport nooit gemaakt.

Verbod op dribbelen

In den beginne was het dribbelen ook in het Amerikaanse basketball verboden. In het mannenbasketball werd dit in 1896 alsnog toegestaan, terwijl het in de diverse varianten van het vrouwenbasketball verboden bleef of werd gelimiteerd. Terwijl Clara Baer het dribbelen geheel verbood, stond Senda Berenson bij balbezit door een speler maximaal drie keer stuiten toe. De officiële regels, die in 1901 werden gepubliceerd, sloten in dit opzicht aan op

de regels van Berenson. De dribbel bleef echter een punt van discussie. In reactie op klachten over verruwing, werd de dribbel in 1910 geheel verboden. Na klachten over het stagnerende en onaantrekkelijke spelverloop stond de commissie in 1913 weer één dribbel toe, waarna in de loop van de jaren twintig her en der diverse regels uit het mannenbasketball in het vrouwenbasketball ingang vonden, waaronder de onbepaalde dribbel. Officieel werd deze regel pas in 1966 in het vrouwenbasketball van kracht.²⁴

In de eerste regels van het 'Nederlandse' korfbal werd over dribbelen niets gezegd. Broekhuysen schreef slechts voor dat het verboden is met de bal te lopen; een verbod dat ook in het Amerikaanse vrouwenbasketball van kracht was. Ook gold een verbod op 'het met opzet samenspel vermijden'. Pas in latere instantie werd de anti-loopregel uitgewerkt en aangescherpt.²⁵

Het gemengde karakter met persoonlijke tegenstanders

In de Verenigde Staten was basketball een sport voor zowel mannen als vrouwen, die echter nooit gemengd werd gespeeld. Maar om de sport te leren kennen, beoefenden de volwassen mannelijke en vrouwelijke cursisten in Näs het basketball in eerste instantie wel gezamenlijk. Teruggekomen in Nederland sloot Broekhuysen in zijn spelregels aan op de Amerikaanse gewoonte. "De deelnemers kunnen zowel van het vrouwelijke als van het mannelijke geslacht zijn."²⁶ *Kunnen*. Maar in de uitwerking hiervan formeerde Broekhuysen op de (gemengde) Nieuwe Schoolvereeniging (gemengde) teams van jongens én meisjes, terwijl men in de Verenigde Staten uitging van ofwel mannen- ofwel vrouwenteams. Broekhuysen stelde het gemengde karakter van korfbalteams niet verplicht. In 1906 maakte het korfbalblad van de Nederlandse Korfbalbond melding van het "nieuwe besluit" (...) "dat op een wedstrijd de helft der spelers uit dames moet bestaan."²⁷ In het ontwerp van de officiële spelregels, dat het bondsblad een jaar later publiceerde, hield men echter beide opties nog open: "Een speler mag slechts door één speler gedekt en gehinderd worden. Bij gemengd spel geschiedt dit bij een dame door een dame en bij een heer door een heer."²⁸ Het gescheiden korfbal is daarna ook nooit geheel verdwenen. In het oosten van het land functioneerde enige tijd een aparte herenkorfbalbond, terwijl dameskorfbal als gescheiden sport nu nog altijd in het zuiden van ons land wordt beoefend. Bij de Nederlandse Katholieke Sportfederatie waren anno 2001 10.562 dameskorfbalsters aangesloten.²⁹

Wat dit proces van adoptie én adaptatie betreft, is de ontwikkeling van korfbal niet uniek. De totstandkoming van American football en Australian football is hiermee vergelijkbaar. Beide sporten zijn varianten van het Engelse football, dat op de beide andere continenten werd geïntroduceerd toen er in Engeland nog verschillende footballvarianten bestonden en de spelregels van het hedendaagse voetbal nog allerminst uitontwikkeld waren. Bij gebrek aan officiële, schriftelijke spelregels en een overkoepelende voetbalbond die de naleving ervan ook buiten Engeland bevorderde, voltrok de reglementering van het football zich in de Verenigde Staten en Australië relatief autonoom van de verdere reglementering van de voetbalsport in Engeland, zodat in beide 'nieuwe' werelden varianten tot ontwikkeling kwamen die als zelfstandige sporten zouden voortbestaan.³⁰

Wat basketball betreft, deed het proces van adoptie en adaptatie zich behalve in Nederland ook in Engeland voor. Waar dit in Nederland leidde tot het ontstaan van korfbal, resulteerde het in Engeland tot de totstandkoming van netball. Basketball werd in 1895 in Engeland op het Martina Bergman-Osterberg's Physical Training College geïntroduceerd door een Amerikaan. Twee jaar later zorgde een Amerikaanse vrouw voor een hernieuwde kennismaking met deze sport. Over de gehanteerde spelregels is weinig bekend. Zij stonden niet op schrift, maar werden mondeling overgebracht. Aangezien het ging om een

meisjescollege en het basketballveld in drie vakken was verdeeld, kan ervan worden uitgegaan dat het één van de varianten van het vrouwenbasketball betrof. Verschillende leerlingen verspreidden deze variant na hun afstuderen naar andere scholen in Engeland. Net als in de Verenigde Staten groeide vervolgens de behoefte om de regels op schrift vast te leggen en te standaardiseren. Dit gebeurde in 1901 door de Ling Association (tegenwoordig de Physical Education Association of Great Britain and Northern Ireland genaamd). Deze vereniging nam de meest recente Amerikaanse spelregels als uitgangspunt, maar stemde deze af op de gewoonte die inmiddels in eigen land was ontstaan. Dit resulteerde in een sport die netball werd genoemd.³¹ Deze sport had basketball als ‘moeder’ en bleef hiermee nauw verwant, maar ontwikkelde zich tot een zelfstandige sport, die momenteel in meer dan veertig landen wordt beoefend; in het bijzonder in Groot-Brittannië, Australië, Nieuw Zeeland en Zuid-Afrika. Illustratief voor de verwevenheid én onafhankelijkheid van beide sporten is dat netball tot 1970 in Australië bekend stond als Women’s Basket Ball. Nadien werd het woordje ‘women’s’ geschrapt en basketball vervangen door netball. Beide sporten bestaan tegenwoordig naast elkaar en genieten grote populariteit; netball vooral onder vrouwen, basketball onder beide seksen.³²

2.4 De Nederlandse identiteit van korfbal

Hoewel Broekhuysen de Amerikaanse oorsprong van korfbal nooit heeft bevestigd, kwam dit in de eerste jaargangen van het officiële orgaan van de Nederlandse korfbalbond wel herhaaldelijk ter sprake. In de eerste jaargang wordt vermeld dat korfbal werd uitgevonden door James Naismith en dat het door de “hoofden van gymnasia voor de vrouwelijke jeugd” werd ingevoerd. Verschillende colleges en universiteiten kregen eigen regels, merkte de auteur van het korfbalblad verder op, waarna een commissie nieuwe regels opstelde die als Basket-Ball Guide for Women zijn uitgegeven.³³ In een afzonderlijke publicatie over het korfbalspel verwees de eerder genoemde Godefroy in dit verband onder meer naar Clara Baer en Senda Berenson.³⁴ In de eerste jaargangen verwees de redactie van het korfbalblad nog vele malen naar de Amerikaanse wortels van het korfbal, daarbij verwijzend naar diverse Amerikaanse publicaties uit de eerste jaren van de twintigste eeuw, zoals How to play Basket Ball, Character in Basket Ball en Official Basket Ball Guide for Women. Vanaf december 1905 drukte zij zelfs in een serie van artikelen de officiële Amerikaanse spelregels af, “daar de redactie het nuttig vindt onze korfbalwereld de officiële regels te leren kennen uit het land waar ons spel ontstond”.³⁵

Het bondsblad ging zelfs zo ver dat het basketball in Amerika ‘korfbal’ werd genoemd. In een artikel over het ontstaan en de verbreiding van korfbal werd niet alleen verwezen naar “onze Amerikaanschen broederbond”. Ook werd het succes van deze sport in Amerika ter sprake gebracht: “Alles ging korfballen. Zonder overdrijving: duizenden spelen en vormen een reuzenbond, waar wij jaloersch op mogen zijn. Men speelt in Amerika gekleed op een wijze, waarvan de korfbalwereld in Nederland niets weet (..) b.v. afzonderlijke korfbal-duimbeschermers, truien, pantalons, schoenen, kousen, enz.” Over de verspreiding van dit spel merkte het blad vervolgens op dat de Amerikanen het korfbal propageren in alle landen waar zij heengaan.³⁶

In de loop der tijd verdween deze relatie naar de achtergrond. Korfbal werd steeds nadrukkelijker als een echte en later zelfs zuiver Nederlandse sport voorgesteld en het Amerikaanse basketball als een vreemde variant van het korfbal. In 1914 verschenen in het bondsblad artikelen over korfbalvarianten in Duitsland en Oostenrijk die ook ten grondslag

zouden liggen aan het in Zweden geleerde spel. Hoewel het bestaan van dergelijke varianten niet moet worden uitgesloten, is het waarschijnlijk dat de meeste van deze varianten zelf ook weer onder invloed van het Amerikaanse basketball zijn ontstaan. Het Duitse Korfbal dat door turninspecteur Hermann in 1896 bij onze oosterburen werd geïntroduceerd, was zeker van het basketball afgeleid. Van de Oostenrijkse variant is weinig bekend, maar de daar gehanteerde regel dat de bal maximaal drie seconden door dezelfde speler mocht worden vastgehouden³⁷, werd in elk geval eerder al door Senda Berenson gehanteerd.

In de jaren twintig en dertig werd korfbal steeds nadrukkelijker als Nederlandse sport gezien. In 1927 drukte Broekhuysen de eerste spelregels van het korfbal in een boekje over het korfbalspel met een tweeledig doel opnieuw af: “1^e om te laten zien dat dit spel, zoals het dus *ongeveer* in Zweden werd gespeeld, werkelijk niet meer was dan een *gymnastisch spel* en 2^e om te kunnen aantonen, dat het korfbalspel van heden zoodanig afwijkt van het oorspronkelijke, dat gerust geconcludeerd mag worden, dat het huidige spel een zuivere Hollandsche sport is.”³⁸ Hoewel Broekhuysen naarmate de tijd vorderde steeds sterker de neiging kreeg om korfbal als een geheel eigen vinding voor te stellen, had hij hierin geen ongelijk. “In Nederland heeft het eenvoudige spelletje zijn definitieve vorm gekregen”, stelde hij in 1949.³⁹ En ook dat klopte. Te ver gaat hij echter als hij basketball terugblikkend een “*zaalsport*” noemt (zijn cursivering) die hier rond 1905 geheel onbekend was en dat hij pas na het lezen van de artikelen in het bondsblad over het Amerikaanse basketball op de gedachte kwam “dat één der Amerikaanse cursisten (...) handboll in Nääs had gebracht”.⁴⁰ Elders in dezelfde publicatie schrijft hij dat dit spel door de niet-Scandinaviërs in Nääs ‘basketball’ werd genoemd.

Nog verder ging het Nederlandsche Korfbalblad in de jaren dertig, toen er in Nederland een ‘nieuwe’ sport opkwam, te weten: basketball. Deze sport werd hier eind jaren twintig in zijn Amerikaanse mannenvariant geïntroduceerd door de AMVJ, een organisatie die nauwe banden onderhield met de Amerikaanse YMCA. Omdat deze sport ook korfballers bleek aan te trekken, vroeg de redactie van het Nederlands Korfbalblad zich in 1938 af of basketball “als een concurrent van korfbal of als een nuttige training” moest worden beschouwd. Het antwoord van de voorzitter van de korfbalbond was het laatste. “Men noemt basketball wel eens ‘zaalkorfbal’, maar het heeft grote verschillen met onze sport: geen gemengde ploegen, alleenspel toegestaan en meer gebruik van lichaamskracht tegenover de tegenpartij. (...) Zolang basketball ten onzent in een zaal gespeeld wordt en niet in de openlucht, zoals bij de Olympische Spelen in 1936, behoeven we het niet te beschouwen als een concurrent.”⁴¹ Ook een jaar later werd in het bondsblad opgemerkt dat het basketball zich in een groeiende populariteit mag verheugen. De redactie voegde hieraan toe niet te geloven “dat dit spel er ooit in zal slagen een der andere sporten op de achtergrond te dringen. Maar het is een prima indoor training.”⁴² Een speelster van DVD was dezelfde mening toegedaan, “daar bij Basketball bovendien ‘de bokken en de geiten’ gescheiden zijn” en “de echte korfballers(sters) het gemengde spel op den duur zullen prefereren.”⁴³

In het licht van de ‘nieuwe’ sport (basketball) definieerden de korfballers hun positie opnieuw. Daarbij werd een groter accent gelegd op het Hollandse karakter ervan. “Het interessante is”, zo schreef het Nederlandse Korfbalblad over de eigen sport in 1939, “dat we hier nu eens niet met een geïmporteerde sport te maken hebben, doch met een zuivere kweek van eigen bodem. Korfbal is een sport, die absoluut zuiver op de nationale graat is, zouden we willen zeggen, en er kleeft gegarandeerd geen enkele vreemde smet aan. (...) Wij willen ook nog eens de nadruk leggen op het echt Hollandse karakter van onze sport. De meeste sporten

vonden haar wieg buiten Holland, met het gevolg ook, dat wijziging der spelregels buiten ons land wordt gedictieerd.”⁴⁴

Dit Hollandse karakter werd op diverse manieren bekrachtigd. Alleen in Nederland groeide korfbal uit tot een massaal beoefende sport. Mede daardoor had de Nederlandse Korfbalbond internationaal de grootste stem in het kapittel. En de Nederlandse korfbalploeg was internationaal gezien veruit de sterkste. De eigen bond, de eigen spelers, de Nederlandse pers: iedereen beschouwde deze sport als een sport van eigen bodem. En als zelfstandige sport met een internationale federatie, eigen spelregels en eigen kampioenschappen, was daar natuurlijk ook veel voor te zeggen.

Concluderend kan worden gesteld dat korfbal is afgeleid van het Amerikaanse vrouwenbasketball. Vervolgens is het niet alleen overgenomen maar ook aangepast; en wel op een dusdanige wijze dat er een nieuwe, ‘eigen’ sport uit is voortgekomen. De eerste geschreven spelregels, de eerste club en de eerste nationale bond in deze nieuwe tak van sport waren Nederlandse initiatieven. In de loop van de eerste helft van de twintigste eeuw werd het korfbal ook steeds meer als een puur Nederlandse sport gezien en ervaren. In eerste instantie nog beschouwd als identiek aan basketball, werd korfbal steeds meer gezien als broertje hiervan en tenslotte volledig gepresenteerd als Nederlandse sport; met basketball als nieuwe, concurrerende sport uit den vreemde.

3. Verbreiding en verspreiding

Wat de popularisering binnen het ‘thuisland’ betreft, verschillen het vrouwenbasketball en korfbal niet veel van elkaar.

3.1 Nationale verbreiding van basketball en korfbal

De verbreiding van beide sporten werd in eigen land in sterke mate bevorderd door de middelbare scholen. Via de YMCA's, colleges en universiteiten verspreidde basketball direct na zijn ontstaan over de gehele Verenigde Staten. Dit gold voor zowel de mannen- als de vrouwenvariant. De eerste interscholaire mannenbasketballwedstrijd werd gespeeld in 1895 en de eerste tussenschoolse vrouwenbasketbalwedstrijd een jaar later. Spoedig groeide basketball uit tot de populairste competitiesport onder meisjes en de op één na (football) populairste onder jongens. Binnen- en tussenschoolse kampioenschappen floreerden. Al voor 1925 kende meer dan de helft van de staten een high school kampioenschap. Vanwege de toenemende populariteit van deze kampioenschappen bouwden vele scholen speciale basketballstadions met een grote toeschouwerscapaciteit. De recrutering en training van de basketballers kregen meer aandacht. En de beste spelers groeiden uit tot ware helden en heldinnen van de scholen.

Buiten de scholen was honkbal vanouds de populairste mannensport, tot deze in de tweede helft van de twintigste eeuw werd overvleugeld door football. Ook basketball groeide uit tot één van de populairste sporten, met name in de grote steden. De vrouwenvariant van het basketball had met minder concurrentie te maken en behoorde onder meisjes en vrouwen al spoedig tot de meest beoefende competitiesport. Zoals in Chicago, waar de Roamer Girls, een team dat uitkwam in een competitie van Afro-amerikaanse kerk- en clubteams, uitgroeide tot lievelingen van de zwarte gemeenschap. En zoals in Texas, waar zich een omvangrijke

bedrijfscompetitie tussen vrouwenbasketballteams ontwikkelde, die een verdere aanzet gaf tot professionalisering en commercialisering van het vrouwenbasketball.⁴⁵

In Nederland speelden onderwijzers in de lichamelijke opvoeding een belangrijke rol bij de verbreiding van korfbal. Niet alleen was Broekhuysen zelf onderwijzer, ook gaf hij cursussen voor spelleiders waaraan veel onderwijzers deelnamen. Via hun inspanningen kwamen diverse korfbalverenigingen van onderwijzers en leerlingen tot stand. Volgens Wiering domineerden deze “schoolclubs” de vroege ontwikkeling van korfbal.⁴⁶ Mede dankzij deze impulsen groeide korfbal voor de Tweede Wereldoorlog uit tot de vijfde sport van Nederland. Van de teamsporten werd tot in de jaren zeventig alleen voetbal meer beoefend. Onder meisjes was korfbal zelfs tot begin jaren tachtig de populairste teamsport. Momenteel is het onder meisjes tot achttien jaar direct achter hockey en voetbal en ruim voor basketball de derde teamsport van Nederland. In 2001 kende het Koninklijk Nederlandse Korfbal Verbond 96.528 leden, tegenover 46.700 leden van de Nederlandse Basketball Bond. Korfbal werd dat jaar door 28.327 meisjes en 26.179 vrouwen beoefend, tegenover 6.723 meisjes en 6.223 vrouwen in basketball.⁴⁷

3.2 Internationale verspreiding van basketball en korfbal

Wat de internationale verspreiding betreft, deden zich daarentegen meteen na hun ontstaan grote verschillen tussen basketball en korfbal voor.

Basketball verspreidde zich nog voor de Eerste Wereldoorlog naar vele landen buiten de Verenigde Staten; met name naar landen die binnen de Amerikaanse invloedssfeer lagen, zoals Japan, Korea, de Filipijnen en China in Oost-Azië en Mexico, Cuba, Brazilië en Chili in Latijns Amerika. Amerikaanse legereenheden, zeelieden en handelaren speelden hierbij een zekere rol, maar van veel groter belang waren de Amerikaanse YMCA-missionarissen. Zij gaven basketball een plaats gaven in het onderwijssysteem (in met name Aziatische landen) dat onder westerse impulsen werd gereorganiseerd. Ook jongeren uit de adoptielanden die aan Amerikaanse universiteiten hadden gestudeerd, droegen bij aan de verspreiding van basketball. Zo propageerden Japanse studenten, die in de Verenigde Staten hun universiteitsdiploma behaalden, basketball in eigen land, waar zij gingen werken voor de YMCA.⁴⁸ In de Filipijnen werd basketball onder meer bevorderd door studenten die hun opleiding hadden gekregen in Springfield College, het opleidingscentrum van de YMCA.⁴⁹ En in Jordanië werd basketball geïntroduceerd door twee onderwijzers die aan de American University van Beirut hadden gestudeerd.⁵⁰ In het kielzog van Amerikaanse legereenheden verspreidde de YMCA het basketball na de Eerste en Tweede Wereldoorlog naar vele Europese landen en via vredesmissies in de tweede helft van de twintigste eeuw naar diverse Afrikaanse landen, zoals Nigeria, Cameroen, Zaïre en Malawi.⁵¹

Als gevolg van deze Amerikaanse invloeden groeide basketball uit tot één van de meest gemondialiseerde sporten. Momenteel zijn basketballbonden uit 211 landen aangesloten bij de International Basketball Federation. In al deze landen bestaat een basketballcompetitie. In hoeverre hieraan zowel mannen als vrouwen deelnemen, is niet te bepalen. Wel is zeker dat het vrouwenbasketball in een aantal landen, zoals Japan en de Filipijnen, eerder (zelfs nog vóór 1900) werd geïntroduceerd dan het mannenbasketball.⁵² Ook is bekend dat basketball in diverse Aziatische, Zuidamerikaanse en Afrikaanse landen veel wordt beoefend door vrouwen.

De internationale invloed van Nederland was onvergelykbaar met die van de Verenigde Staten. Daardoor had korfbal veel minder kans om in andere landen vaste voet aan de grond te krijgen dan basketball en uit te groeien tot sport met eenzelfde mondiale verspreiding. De Nederlandse onderwijzers zwermden niet uit naar alle uithoeken van de wereld. Gezien de lagere positie van Nederland in de internationale pikorde, kregen zij niet de kans om een nieuw schoolsysteem in Aziatische, Latijnsamerikaanse en Afrikaanse landen op te zetten en korfbal daarin een plaats te geven. Nederlandse handelaren, zeelieden en soldaten speelden evenmin de rol die voor hun Amerikaanse collega's was weggelegd als katalysator van verspreiding van de sporten die in hun land populariteit genoten. En ook werden de Nederlandse scholen en universiteiten in veel mindere mate bezocht door buitenlandse studenten dan de Amerikaanse.

De internationale verspreiding van korfbal bleef zodoende lange tijd beperkt tot de landen die wel in de Nederlandse invloedssfeer lagen. Voor de Tweede Wereldoorlog waren dit Vlaanderen en de koloniën. In Vlaanderen werd er sinds 1911 geijverd voor korfbal door de Stedelijke Normaalschool voor Onderwijzers. Een jaar later kreeg de school een speelveld toegewezen. In 1920 vond de eerste internationale wedstrijd tussen een Vlaamse en Nederlandse ploeg plaats,⁵³ zes jaar later gevolgd door de eerste officiële interland.⁵⁴ De eerste berichten van korfbal in Curaçao en Suriname dateren van vóór 1910. Volgens Broekhuysen kende Paramaribo vijf korfbalclubs in 1927.⁵⁵ Ook in Nederlands-Indië vond korfbal al binnen tien jaar na zijn ontstaan ingang. De eerste korfbalclub op Java werd in 1909 opgericht. Hiervoor waren oud-korfballers uit Nederland verantwoordelijk, die in overheidsdienst of bij bedrijven of cultuurondernemingen in Indië werkten.⁵⁶ Hier wist de sport wel te profiteren van wat basketball in veel andere Aziatische landen groot maakte: het werd onderdeel van de lichamelijke opvoeding op scholen. In 1935 werd korfbal door 88 teams op Java beoefend. De onafhankelijkheidsoorlog en de conflicten met Nederland over onder meer Nieuw Guinea zetten echter een rem op deze ontwikkeling. Voor de Indonesiërs was korfbal een typisch Nederlandse sport die de geur van koloniale overheersing met zich meedroeg. Hoewel de sport niet werd verboden, staakte de overkoepelende Indonesische korfbalbond zijn activiteiten.⁵⁷

Mede dankzij de Vlaamse contacten (en een inzamelingsactie onder Nederlandse sympathisanten die f1.377 opleverde) lukte het de toenmalige voorzitter van het Nederlands Olympisch Comité, Van Tuyll van Serooskerken, om korfbal als demonstratiesport geaccepteerd te krijgen tijdens de Olympische Spelen van Antwerpen in 1920. Acht jaar later was korfbal opnieuw een Olympische demonstratiesport te Amsterdam. Veel impact hadden deze demonstraties niet. Wel waren de internationale activiteiten aanleiding voor de oprichting van een Internationaal Korfbal Bureau in 1925, dat in 1933 opging in de Fédération Internationale de Korfbal.

Pas na de Tweede Wereldoorlog wist korfbal enige voet aan de grond te krijgen in landen buiten het Nederlands taalgebied. Zoals ook voor de introductie van veel andere sporten – waaronder basketball – het geval is geweest, ging daaraan vrijwel altijd een bilateraal contact vooraf tussen iemand of een groep uit het adoptieland en het land van herkomst. Zo introduceerde Albert Milhado, oudlid van schoolkorfbalclub DED, de korfbalsport in Engeland, waarheen hij tijdens de oorlog was gevlucht.⁵⁸ Een in het Spaanse Marbella wonende Nederlander startte korfbal aldaar. Een uitwisseling tussen de zustersteden Delft en Castrop-Rauxel bracht Duitse onderwijzers in contact met korfbal. En in de Verenigde Staten waren het twee hoogleraren van Nederlandse afkomst die in de jaren zeventig de FIK om een korfbaldemonstratie vroegen. De aanleiding hiervoor was een nieuwe wet ('Title IX',

waarover later in dit hoofdstuk meer) die iedere vorm van discriminatie op grond van sekse in het hoger onderwijs verbod. Als gevolg hiervan zocht men naar sporten waarin vrouwen en mannen op gelijkwaardige en geïntegreerde wijze samenspeelden. Korfbal was vanzelfsprekend bij uitstek (en als één van de weinige sporten ter wereld) geschikt om in die behoefte te voorzien.⁵⁹ Later werd het overnamepatroon ingewikkelder en bereikte korfbal via-via andere landen. Frankrijk leerde korfbal via België kennen. En in Papua Nieuw Guinea en Australië was het een Engelsman die korfbal introduceerde en organiseerde.⁶⁰

Deze internationale verspreiding was echter bij lange na niet voldoende om korfbal eenzelfde mondiale status te geven als basketball. Ook de wereldreis van zes maanden van bondscoach Adri Zwaanswijk, aangeboden door het korfbalverbond bij zijn afscheid, bracht hierin geen verandering. Hoewel hij ruim dertig landen bezocht en korfbal bekend maakte in onder meer India en Taiwan, is het aantal nationale korfbalbonden dat is aangesloten bij de IKF anno 2002 beperkt tot 35. Hieronder zijn zeventien Europese landen, zeven voormalige koloniën (inclusief Zuid-Afrika en Nieuw Guinea), vier landen met grote Nederlandse emigrantenkolonies en zeven overige landen (alle in Azië). Daarmee behoort korfbal tot de staart van de lange rij internationaal georganiseerde sporten die door het IOC zijn erkend.

4. Regelaanpassing, professionalisering en commercialisering

Nederland deed niet alleen onder voor de Verenigde Staten wat betreft de omvang, variatie en verrekendheid van de internationale contacten. Wat uit Nederland afkomstig was, kreeg bovendien niet dezelfde uitstraling en promotie als de Amerikaanse producten. Gedragen door mondiaal opererende bedrijven en media-netwerken hebben vele producten uit de Amerikaanse populaire cultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw wereldwijd navolging gekregen. Denk aan de eetcultuur (barbecue, fastfood), het kijkgedrag (soaps, Hollywoodfilms), jeugdmode (spijkerbroek, baseballcap, sportschoenen), popmuziek (rap, dance) en het taalgebruik (OK, see you, wow, shit, fuck). Er zijn vrijwel geen Nederlandse producten en gebruiken die eenzelfde mondiale betekenis hebben gekregen.

De sport is hierop geen uitzondering. Met name basketball en baseball hebben buiten de Verenigde Staten, behalve veel beoefenaars, ook een groot mediapubliek gekregen. Daarnaast hebben nieuwe Amerikaanse sporten, zoals surfen, fitness, mountainbiken en skaten, met steun van het bedrijfsleven en de media wereldwijd navolging gekregen. Als onderdeel van de Amerikaanse cultuur staan al deze Amerikaanse sporten voor 'modern'. Zelfs een oude sport als basketball straalt die moderniteit uit. De NBA is, meer dan honderd jaar na de eerste basketballwedstrijden, nog altijd 'hot'. Voor vrouwenbasketball geldt dat internationaal (nog) niet, maar deze variant is lange tijd niet met de mannenvariant mee-geëvolueerd.

4.1 Het aanpassingsvermogen in het basketball

Zijn moderniteit heeft basketball mede te danken aan de commercialisering en professionalisering die het vanaf het begin heeft ondergaan. Net als later bij korfbal het geval zou zijn, waarschuwden de mannen van het eerste uur tegen de gevolgen van deze ontwikkelingen. Maar die waarschuwingen konden de Amerikaanse veranderingsgezindheid niet temmen. Naast de YMCA wierpen ook andere organisaties – met name de Amateur Athletic Union (AAU) en de National Collegiate Athletic Association (NCAA) – zich op basketball, die deze sport elk op een eigen wijze verder ontwikkelden. In de woorden van de

Amerikaanse sporthistoricus Allen Guttman: “Once it had sprung full-blown from the high-minded Mr. Naismith’s brow, basketball was continuously reshaped by the YMCA, the AAU, the NCAA, and various other national and international bureaucratic organizations anxious to perfect the game.”⁶¹

Het resultaat was een opeenvolging van spelregelaanpassingen vanaf de eerste gepubliceerde regels in 1892, gericht op het verminderen van blessures, het vergroten van de spanning voor spelers en toeschouwers en het behouden van een eigentijds karakter. Een greep uit de aanpassingen in het (mannen)basketball maakt dit duidelijk:

- in 1893 werden de ‘backboards’ achter de baskets geïntroduceerd en werd de ‘pivot’ (de aanvaller die zich als post onder de basket van de tegenpartij opstelt) geaccepteerd;
- in 1894 ging men met een grotere bal spelen en werd de vrije worp ingevoerd;
- in 1896 werd de dribbel toegestaan, werd de eerste vijf tegen vijf wedstrijd gespeeld en ging een veldgoal tellen voor twee punten;
- in 1897 werd een definitieve overgang gemaakt van negen spelers per team naar vijf;
- in 1906 deed het basketballnetje zijn intrede;
- in 1909 werden glazen backboards toegestaan en werd de diskwalificatieregel bij een vijfde persoonlijke fout van toepassing;
- in 1923 werd een aantal overtredingen (zoals double dribbling en lopen met de bal) niet meer gestraft met een vrije worp, maar met balbezitverlies.

Kortom, zoals Guttman concludeert: “Everyone realizes that basketball, like the internal combustion engine and the computer, is an invention that has been and will be modified.”⁶²

Vanuit deze veranderingsgezindheid wekt het geen verbazing dat ook de weerstand tegen professionalisering en commercialisering vrijwel direct werd geslecht. Al in 1896 was sprake van een basketballwedstrijd waarvoor de spelers betaald kregen. Twee jaar later werd de eerste professionele basketball-league gevormd. Rond 1920 speelden beroepsspelers in diverse professionele basketball-leagues tegelijkertijd. Het college-basketball bleef tot in de jaren veertig de meeste aandacht trekken. Voor de Amerikaanse colleges was het, zeker vergeleken met football, een goedkope sport, waarmee zij aanzien konden winnen.

Gelijktijdig werd de sport harder en pittiger, waardoor basketball in steeds mindere mate als een “sissy game” werd beschouwd, met name door de football-liefhebbers. ‘Shoving’, ‘elbowing’, ‘holding’ en ‘clawing’ waren al snel geen bijzonderheid meer, zodat van de oorspronkelijk bedoelde ‘non-contact sport’ niet veel meer te herkennen was.⁶³ De commercialisering en professionalisering hadden ook verschillende ongewenste neveneffecten. Vanaf de jaren twintig en met name in de jaren vijftig kwamen diverse schandalen in het college-basketball aan het licht over omkoping, verkrachting en drugshandel.⁶⁴

Deze schandalen stimuleerden de verschuiving van het college basketball naar het pro-basketball. In 1949 werd de National Basketball Association opgericht, die zich louter op het professionele basketball richtte, de beste spelers aantrok en hogere salarissen betaalde. De opkomst van de televisie versnelde deze ontwikkeling. Basketball bleek telegeniek en voor zover de sport dat nog niet was, zorgden nieuwe spelregelaanpassingen daar wel voor. Zo werd onder druk van het media- en kijkersbelang de 24-secondenregel ingevoerd, die bepaalt dat de aanvallende partij binnen 24 seconden op de basket moet schieten, op straffe van balverlies. In de jaren zeventig en tachtig kon basketball de concurrentie met baseball en football op televisie aan.⁶⁵

Door de stormachtige ontwikkeling van hun sport in eigen land hadden de Amerikaanse basketballers weinig oog voor internationale federatievorming. De Internationale Basketball Federatie werd pas in 1932 en onder Europese impulsen opgericht. Vier jaar later, in 1936, maakte basketball zijn debuut als Olympische sport. Dit gold alleen voor mannenbasketball. Vrouwenbasketball werd pas in 1976 toegelaten als Olympische sport, nadat dit in 1971 in de meeste Amerikaanse staten geheel was aangepast aan de mannenregels.

Terwijl de mannenvariant al spoedig los kwam te staan van de invloed van onderwijzers, drukten vrouwelijke ‘physical educators’ via de Women’s Basket Ball Rules Committee veel langer een stempel op de ontwikkeling van het vrouwenbasketball. De spelregelcommissie stond niet afkerig tegen spelregelaanpassingen, maar deze waren veel minder ingegeven door het vergroten van de wedstrijdspanning dan in de mannenvariant het geval was. Een greep uit deze aanpassingen in de eerste decennia laat zien dat het beperken van intensiteit en ruwheid – en daarmee het tegengaan van – ‘vermannelijking’ - voorop stonden:

- in 1903 werd de wedstrijdduur verkort van 40 naar 30 minuten;
- in 1905 werd de omvang van teams bepaald op zes tot negen personen;
- in 1908 werd het plaatsen van de hand op de bal in bezit van de tegenstander tot overtreding verklaard;
- in 1908 werd het dubbel dekken van een tegenstander verboden;
- in 1910 werd het dribbelen verboden;
- in 1913 werd een enkele dribbel weer toegestaan, mits de bal tot op kniehoogte opstuiterde;
- in 1918 werd de inzet van wisselers toegestaan, zij het dat gewisselde spelers niet opnieuw mochten worden ingezet.

De officiële spelregels vonden niet overal navolging. In verschillende staten en steden, vooral aan de westkust, hield men vast aan eigen ontwikkelde varianten of nam men grotendeels de mannenregels over. Buiten de scholen kwamen bovendien nieuwe competities tot stand, die er dikwijls eveneens een eigen regelgeving op nahielden. Vanwege de toenemende populariteit van vrouwenbasketball nam ook de interesse van het bedrijfsleven toe. Begin jaren twintig waren verspreid over het land, en met name in Texas, bedrijfscompetities tot stand gekomen. Banken, verzekeringsmaatschappijen en andere bedrijven wierven meisjes op de scholen om voor hen te werken en in de bedrijfsteams te spelen. De competities trokken steeds meer toeschouwers en werden vanaf de vroege jaren twintig door de Amateur Athletic Union gefinancierd.⁶⁶

Naarmate de populariteit van basketball onder meisjes (zowel binnen als buiten de scholen) toenam, werd de kritiek op de ontwikkeling ervan feller. Deze kritiek richtte zich met name op het competitieve karakter ervan. Dit zou ten koste gaan van de waardigheid en vrouwelijkheid die meisjes volgens de critici dienden aan te leren en in acht moesten nemen. De kritiek kwam zowel vanuit de wetenschap, de politiek als de kerk. En ook de sportorganisaties droegen hieraan hun steentje bij. Onder invloed van *first lady* Lou Henry Hoover, werd in 1923 de Women’s Division of the National Amateur Athletic Foundation (WDNAAF) opgericht, die onmiddellijk na haar oprichting een resolutie tegen competitieve sporten aannam. De resolutie vroeg om een verbod op sportwedstrijden tussen scholen, entreeheffing bij sportwedstrijden, teamverplaatsingen naar andere plaatsen en publiciteit over vrouwensport. Met deze boodschap ontwikkelde de WDNAAF een krachtige lobby die zich richtte op scholen, bedrijven en stadsbestuurders.

De gevolgen hiervan waren tegengesteld. Enerzijds gaven diverse scholen en bedrijven gevolg aan de druk om interscholair wedstrijden en bedrijfscompetities stop te zetten of het accent te leggen op minder ruwe sporten, zoals tennis, golf en volleybal.⁶⁷ Anderzijds kwam er een tegenbeweging op gang die de dominantie van het schoolbasketball ondermijnde en de invloed van mannen buiten het onderwijs op de verdere ontwikkeling van het vrouwenbasketball vergrootte. In een aantal staten startten bedrijven nieuwe buitenschoolse competities uit commerciële overwegingen. Op nationaal niveau werd het AAU-toernooi door enkele zakenmannen nieuw leven ingeblazen. In 1930 deden 28 teams aan dit toernooi mee, waaraan een schoonheidswedstrijd voorafging.⁶⁸

Daarmee was de trend gezet, die de verdere ontwikkeling van het vrouwenbasketball tot in de jaren zestig zou bepalen. Terwijl het op schoolniveau in de meeste staten, met uitzondering van Iowa, naar de achtergrond verdween, bloeiden het AAU-toernooi en de bedrijfscompetities op. Als gevolg hiervan veranderde het vrouwenbasketball van karakter: het werd commerciëler en ging meer lijken op het mannenbasketball. In het AAU-toernooi van 1926 werden voor het eerst de mannenregels gehanteerd. In 1927 droegen de spelers rugnummers. Het drievakkensysteem werd in 1938 afgeschaft en vervangen door een tweevakkensysteem met zes spelers per team: drie aanvallers en drie verdedigers. In 1953 werd de sudden death-regel ingevoerd. Drie jaar later werd het toegestaan om de bal weg te pakken uit de handen van de tegenstander.

In de jaren zestig veranderde het klimaat voor de vrouwensport op de high schools. Als gevolg van de toenemende rivaliteit met de Sovjet Unie werd meer nadruk gelegd op de fysieke ontwikkeling van scholieren en het winnen van internationale toernooien. Als gevolg hiervan bloeiden de varsity sports voor vrouwen op. Eind jaren zestig nam tachtig procent van de colleges weer deel aan extramurale sportcompetities. De vrouwenvariant van het basketball werd bovendien meer in overeenstemming gebracht met de mannenregels. In 1966 werd de (ongelimiteerde) dribbel toegestaan. In 1971 werd het tweevakkensysteem in alle staten (behalve Iowa en Oklahoma) afgeschaft en werd overgegaan op een full-court game met vijf spelers per team.⁶⁹ Daarmee was de weg vrijgemaakt voor deelname aan internationale toernooien. In 1976 maakte basketball voor het eerst deel uit van de Olympische Spelen en maakte een Amerikaans basketbalteam zijn debuut. Dit eindigde met een pijnlijke 112-77 nederlaag tegen de Sovjet Unie, die vanaf 1958 nog geen enkel internationaal basketballvrouwentoernooi had verloren. Op internationaal niveau werd fysieker en pittiger gespeeld dan de Amerikaanse college-speelsters gewend waren.⁷⁰

De overname van de mannenregels in 1971 viel samen met de totstandkoming van een nieuwe wet die de ontwikkeling van de vrouwensport in de Verenigde Staten aanmerkelijk begunstigde. In 1972 werd de zogenoemde Title IX of the Education Amendments van kracht. Deze wet verbood discriminatie op basis van sekse in onderwijsprogramma's waarvoor onderwijsinstellingen federale subsidies ontvingen. Hoewel de uitleg van deze wetgeving bron was van voortdurende onenigheid, resulteerde Title IX binnen tien jaar in een vertienvoudiging van het aan vrouwensport besteedde budget.⁷¹ Ook leidde deze wetgeving ertoe dat in vele sporten pogingen werden ondernomen om de verschillen tussen mannen en vrouwen weg te nemen. In het basketball was dit niet anders. De gelijkstelling met het mannenbasketball stimuleerde de beoefening van het vrouwenbasketball, versterkte de kansen op professionalisering en vergrootte de media-aandacht.⁷² Het aantal meisjes dat in high schools deelnam aan basketballcompetities groeide van 300.000 in 1970 tot 2 miljoen in 1980. In 1975 vond de finale van het interscholair toernooi voor het eerst plaats in het walhalla van de zaalsport, Madison Square Garden. In hetzelfde jaar werd een vrouwenbasketballwedstrijd

voor het eerst op een vooraanstaand landelijk televisienetwerk uitgezonden. Zes jaar later zond het sportkabelnetwerk ESPN diverse competitiewedstrijden uit, terwijl de finale op CBS-TV te zien was. Inmiddels bestond er een professionele vrouwenbasketballcompetitie, met onder meer Adidas, Kodak en New Balance als sponsors.

Resultaten op internationaal niveau bleven niet uit. In 1984 veroverde het Amerikaanse team voor het eerst een gouden Olympische medaille. Vier jaar later volgde de tweede; nu met deelname van de Sovjets. In eigen land (Atlanta) volgde in 1996 de derde en in Sydney (2000) de vierde gouden medaille. Alleen tijdens de Spelen van Barcelona in 1992, toen alle aandacht uitging naar het Dream Team van Michael Jordan e.a., wist het Unified Team van de voormalige Sovjet Unie de Amerikaanse vrouwen verrassend opnieuw voor te blijven.

4.2 Het conservatisme in het korfbal

Ook de spelregels van het korfbal werden in de beginperiode met enige regelmaat aangepast en aangescherpt. In 1906 werd de paalhoogte van drie naar drie-en-een-halve meter verhoogd. Een jaar later besloot de korfbalbond om de veldafmetingen te verruimen. In 1909 verviel het recht om uit elke vrije worp te doelen en werd de regel versoepeld over het aanraken van tegenstander of bal bij het hinderen. De invoering van de strafworp in 1912 (eerst op 7 meter afstand, in 1921 verkort tot 5 meter en in 1937 tot 4 meter) en het bepalen van nieuwe maximum veldafmetingen in 1916 waren vervolgens de laatste wijzigingen die het spel duidelijk beïnvloedden in de vooroorlogse periode. Volgens prof. dr. Jan Mazure beperkten alle andere wijzigingen zich “tot een scherpere interpretatie of een overzichtelijker en duidelijker redactie van de bestaande regels”. Terugblikkend (in 1949) was hij dan ook van mening dat “1915 als het jaar kan worden beschouwd, waarin de ontwikkeling van korfbal tot volwaardige sport als voltooid kan worden gezien”.⁷³ Die mening werd in 1963 gedeeld door de bekende journalist Jan Cottaar, destijds voorzitter van de Nederlandse Sport Pers, die het korfbal tijdens het zestigjarige jubileum van de korfbalbond een sport noemde “waar de moderne luxe van de sport niet is doorgedrongen”.⁷⁴

In de tweede helft van de twintigste eeuw veranderde dit beeld langzaam maar gestaag. Twee revolutionaire veranderingen droegen daaraan bij. De eerste revolutie in de korfbalwereld was niet zozeer een aanpassing van de sport als wel een uitbreiding ervan, namelijk de ontwikkeling en acceptatie van het zaalkorfbal. De toenemende concurrentie die korfbal ondervond van het basketball was een belangrijke reden om het zaalkorfbal tot ontwikkeling te brengen. Diverse korfbalclubs richtten basketballafdelingen op en leverden spelers en speelsters voor vertegenwoordigende basketballeftallen. Volgens Wiering kwam het bij clubs als Blauw Wit en Westerkwartier zelfs zo ver “dat dames en heren hun korfbalclub bij belangrijke wedstrijden in de steek lieten om een buitenlandse trip met een basketballteam te maken”.⁷⁵ Toen de Haagse Stichting voor Lichamelijke Opvoeding in 1952 25 jaar bestond en ter viering daarvan een aantal ‘nieuwe’ sporten werden gedemonstreerd (volleybal, basketball en zaalhandbal), zorgde de eerder genoemde professor Mazure ervoor dat korfbal aan het programma werd toegevoegd. Daarvoor ontwikkelde hij nieuwe indoor-korfbalregels, uitgaande van een veldverdeling in twee vakken.

De indoor-variant, die aanvankelijk de weinig aansprekende naam ‘micro-korfbal’ kreeg,⁷⁶ werd met gemengde gevoelens ontvangen. De korfbalsport was een ‘verantwoorde’ sport, vol met principiële regels, die door onderwijzers waren ontwikkeld vanuit een moralistische, opvoedkundige visie. Vergelijkbaar met de principes die aan het vrouwenbasketball ten

grondslag lagen, beoogden de korfbalspelregels de zelfbeheersing te stimuleren, het verantwoordingsbesef te vergroten, specialisatie en individualisme tegen te gaan, prestatiestreven en recordjacht te voorkomen, samenspel af te dwingen en veelzijdigheid te bevorderen.⁷⁷ Tegen die achtergrond werd iedere fundamentele vernieuwing met argwaan benaderd. Werd er geen afbreuk gedaan aan de principes van het spel als in de zaal het middenvak werd weggelaten? Mocht je korfbal wel in de zaal spelen? Het was toch immers ooit als openluchtspel bedoeld? De korfbalbond weigerde aanvankelijk het zaalkorfbal te aanvaarden en ging pas jaren later, toen het zaalkorfbal op lokaal en regionaal niveau zijn bestaansrecht had bewezen, overstag.⁷⁸ Daarmee werd de sport sneller en telegeniker. De media-aandacht verschoof in sterke mate van het veld- naar het zaalkorfbal.

Mede vanwege dit succes laaide geregeld de discussie op over het nut van het middenvak bij het veldkorfbal. Met name de bekende voormalige bondscoach Ben Crum bepleitte bij herhaling voor afschaffing van dit middenvak. Bij correct spel hoefden topspelers volgens hem in dit vak nooit balverlies te lijden. Het hield het spel alleen maar op. Voor kinderen tot veertien jaar was het zelfs beter wanneer zij over het gehele veld zouden spelen. Dat zou de sport tevens meer aanzien geven.⁷⁹ Ook de vice-voorzitter van het korfbalverbond, Bob de Die, bepleitte een modernisering van de korfbalsport. “Als Broekhuysen vandaag korfbal had uitgevonden, was er geen middenvak geweest. Dat past niet meer: het doel van de sport is doelpunten maken. Wat moet je dan met zo’n middenvak?”⁸⁰ In 1991 was het zover en ging het korfbalverbond definitief over op het twee-vakken-veld. Ter vergelijking: in het vrouwenbasketball had men de vakkenindeling geheel geschrapt nadat men in 1938 was overgegaan van een drie-vakken- naar een twee-vakkensysteem.

Met de afschaffing van het middenvak kwam de discussie over vernieuwing van de korfbalsport niet ten einde; hoewel de full-court game er nooit is gekomen. Nieuwe kwesties speelden regelmatig op en leidden tot eindeloze debatten tussen ‘traditionalisten’ en ‘modernisten’. Zo ligt de regel over het verdedigd doelen al jaren onder vuur. Vooral Amerikanen bepleiten een vereenvoudiging of aanpassing van deze regel, die in de korfbalwereld echter de angst oproept dat het basketballsot zijn intrede zal doen. “En korfballers zijn als de dood dat hun sport te veel op basketball zal gaan lijken.”⁸¹ Voor de huidige bondscoach, Jan-Sjouke van den Bos, geldt dat niet: “Korfbal moet aantrekkelijker worden. De regels moeten veranderd worden, want je kunt tijdtrekken bij de vleet. (...) En verdedigend schieten moet worden afgeschaft. Als je iemand met uitgestrekte hand verdedigt en diep in de ogen aankijkt, mag hij niet proberen een doelpunt te maken. Dat is natuurlijk gek. Het is een overblijfsel van wat vroeger pedagogisch verantwoord werd geacht. Jij bent groot, ik ben klein, dat is niet eerlijk. Daarom is die regel uitgevonden.”⁸²

Ook het amateurisme van de sport ligt onder vuur. De ‘oude’ Adri Zwaanswijk, die in de jaren zeventig de wereld rondtrok om korfbal te promoten, is één van de voorstanders van professionalisering. “We wentelen ons ten onrechte in het amateurisme. Wij weigeren een topkorfballer te betalen als de kantinejuffrouw niets krijgt. Wij zijn de laatste der Mohikanen. (...) Zo klein moeten we niet meer denken. Ook wij moeten een Superliga oprichten om korfbal als topsport te promoten. De manier waarop de sport zich nu ontwikkelt, is immers bedreigend voor de kleine bonden.”⁸³

Over de uiterlijke kenmerken van de sport ontstond eveneens een strijd tussen traditionalisten en modernisten, met het rieten mandje als het strijdsymbool. Ben Crum merkte hierover in 1988 op dat zelfs het korfbalverbond niet kon accepteren dat korfbal een moderne sport is “die je ook modern moet brengen om bij de tijd te blijven. (...) Dat kloterige mandje ook. Dat

is het symbool van conserveren. Het is iets van 1900. Terwijl wij best in staat zijn om een mand te maken van kunststof, die reageert als een flipperkast met lampjes wanneer er een bal doorheen gaat. Een systeem dat direct in verbinding staat met het scorebord. Bij basketbal hebben ze ook een vezelconstructie bedacht voor de ring, toen bleek dat bij elke dunk het bord aan gruzelementen ging. Zo konden die spectaculaire bewegingen er in blijven.”⁸⁴ De ergernis aan het mandje was voor Zwaanswijk aanleiding om met een nieuw ontwerp te komen. Maar ook dit stuitte op felle weerstand in de korfbalwereld. “De clubs durven niet te experimenteren. Ik kreeg al het verwijt dat we de naam van onze sport moeten gaan veranderen, omdat mijn mand niet meer op een korf zou lijken. (...) Als je aan het materiaal komt, kom je aan hun ziel.”⁸⁵

Toch lijken de modernisten de strijd te winnen. Zij hebben langzaam maar gestaag in de jaren negentig de overhand gekregen. Meer dan ooit toont het huidige bondsbestuur bereidheid tot verandering vanuit een toekomstgericht management. De verenigingsondersteuning is professioneel aangepakt. Het contact met de media is geïntensiveerd. En de spelregels en traditionele gebruiken zijn niet langer heilige huisjes. Eén succes heeft dit beleid al opgeleverd: de dalende trend in het ledental die sinds het begin van de jaren tachtig was ingezet, is in 1993 omgebogen in een verrassende groei.

5. De ‘wat als...’-vraag

Wat nu zou er zijn gebeurd als korfbal niet door een Nederlander, maar door een Amerikaan(se) was ontwikkeld? Als niet Nico Broekhuysen maar Nick of Nicky Brookhouse de grondlegger van de sport was geweest? Beantwoording van een dergelijke ‘wat als...’-vraag is vanzelfsprekend altijd speculatief. Maar in het licht van de gemaakte vergelijking tussen korfbal en basketball is het wel mogelijk om een dergelijke speculatieve redenering enige grond te geven.

Om te beginnen is het aannemelijk dat het korfbal door een physical director tot ontwikkeling was gebracht, hetzij op een Amerikaanse college, hetzij in YMCA-verband. Wanneer dit vóór 1892 was gebeurd, mag ervan worden uitgegaan dat Naismith niet de opdracht had gekregen om een nieuwe sport te ontwikkelen als indoor-alternatief voor het aan populariteit winnende *football*.

Daarvan uitgaande had de door Nick(y) Brookhouse ontwikkelde sport zich vermoedelijk even snel over de Verenigde Staten verspreid als basketball dat in werkelijkheid deed. De YMCA Training School te Springfield zou de nieuwe sport hebben gedoceerd aan de vele cursisten die vervolgens zouden zijn uitgezworven over het land. Zij zouden aanvankelijk gebruik hebben gemaakt van de vele gymnasia (gymnastiekzalen) die de YMCA’s in de negentiende eeuw voor de gymnastiekbeoefening hadden gebouwd en later van de sporthallen van de colleges en de grote boksarena’s in de grote steden.

De korfbalsport (vermoedelijk basketball genoemd, maar daarop doorredeneren is te verwarrend) was in de Verenigde Staten veel sneller en sterker aan verandering onderhevig geweest. Het conservatisme, dat de Nederlandse sport in het algemeen en het korfbal in het bijzonder heeft gekenmerkt, was gesneuveld onder invloed van het uitgestrekte land, dat in het Amerikaanse basketball leidde tot de vorming van meerdere bonden en competities, met eigen bestuurlijke apparaten en spelregelcommissies. Bovendien waren deze commissies, als de sport over het hele land zou zijn verspreid, onder een geweldige druk komen te staan van

colleges, high schools, sponsors, media én spelers om de sport continu te vernieuwen. Wellicht waren er hardliners geweest die tegen die druk bestand waren geweest. Maar er zouden ook in bepaalde staten of regio's van de Verenigde Staten nieuwe associaties zijn opgericht, die de professionalisering en commercialisering zouden hebben bevorderd en de sport daarop zouden hebben aangepast.

Het zou verder welhaast ondenkbaar zijn geweest dat 'de uitvinder', Brookhouse, dertig jaar lang de ontwikkeling van het spel zou hebben bewaakt als bondsvoorzitter, zoals in Nederland gebeurde. Ook was hij waarschijnlijk niet opgevolgd door een andere onderwijzer, die reeds twintig jaar in het bondsbestuur zitting had, zoals eveneens in Nederland het geval was. Evenmin zou de bond zo lang een bestuur hebben gekend dat zich primair baseerde op het behoud van de oorspronkelijke gedachte achter de sport. De grote mannen van weleer zouden in de Verenigde Staten spoedig een plaats hebben gekregen in de *Hall of Fame and that's it*. De pedagogische ideologie zou spoedig zijn geërodeerd, in het bijzonder bij de mannenvariant.

Betwijfeld moet worden of Brookhouse wel een man zou zijn geweest. En of er wel een aparte mannen- of vrouwenvariant zou zijn ontstaan. Wanneer de sport als een coëducatieve, gemengde sport zou zijn ontwikkeld, had de uitvinder zowel een man als een vrouw kunnen zijn. Het is natuurlijk de vraag of dit gemengde spel in de Amerikaanse samenleving van het laatste kwart van de negentiende eeuw was geaccepteerd. Wanneer dit het geval was geweest, zou de sport ongetwijfeld zwaar hebben geleden onder een problematisch imago. Zelfs het mannenbasketball gold in de Verenigde Staten aanvankelijk als een "sissy game". Zouden de sportbestuurders hieronder zijn bezweken en de sport hebben aangepast? Ik kan me voorstellen dat er, verspreid over de Verenigde Staten en gelieerd aan ideologische stromingen binnen de sport, drie varianten zouden zijn ontstaan: een mannenvariant, een vrouwenvariant en een gemengde variant. Deze drie varianten zouden zeer snel van elkaar zijn afgedreven door sterke verschillen in de bereidheid tot vernieuwing.

In de mannenvariant zou de ontwikkeling van een 'three-court' naar eerst een 'two-court' en vervolgens 'full-court game' zich snel hebben voltrokken. Ook zou hier de professionalisering en commercialisering snel zijn intrede hebben gedaan, met allerlei aanpassingen in de uiterlijke kenmerken van de sport als gevolg; evenals problemen van verharding en schandalen van omkoping. Er zouden nationale en later internationale korfbalsterren zijn ontstaan, met de allure van Michael Jordan. En wie weet, zou er in een klein, ver Europees land, een Rik Smits zijn opgestaan, die zijn jongensdroom verwezenlijkt zou zien door het ondertekenen van een contract bij één van de profclubs uit het walhalla van de korfbalsport.

De vrouwenvariant en de gemengde variant zouden zich wellicht min of meer gelijksoortig en gelijktijdig hebben ontwikkeld, waarbij de vrouwenvariant door vrouwen zou zijn bestuurd en de gemengde variant door mannen. De vrouwelijke bestuurders zouden in twee kampen zijn verdeeld, met heftige discussies tussen degenen die de vrouwenregels wilden handhaven en voorstanders van overname van de mannenregels. In de eerste fase zouden wellicht de voorstanders van de vrouwenregels de boventoon hebben gevoerd. Maar uiteindelijk zou de mannenvariant toch navolging hebben gekregen. De definitieve keuze zou wellicht zijn gemaakt bij de totstandkoming van de *Title IX of the Education Amendments*. Deze zou een principieel antwoord hebben gevraagd op de vraag of de vrouwenvariant moest worden opgedoekt zodat met de coëducatieve versie kon worden voortgegaan of dat de vrouwenvariant zich diende aan te passen aan de spelregels van de mannenvariant, zodat het zich gescheiden maar gelijkwaardig kon doorontwikkelen als gecommmercialiseerde en geprofessionaliseerde

sport. Het lijkt me aannemelijk dat dan voor de laatste optie zou zijn gekozen. De belangen van de topspelers, de belangen van de bond en de belangen van de colleges zouden de doorslag hebben gegeven, zeker gezien het tijdsgewricht waarin de Title IX tot stand kwam. Dit kenmerkte zich door toenemende toeschouwersaantallen, een steeds grotere rol voor de televisiesport en – daarmee gepaard gaand – steeds hogere spelerssalarissen. De gemengde variant zou, deze redeneertrant volgend, bij een uitblijvende commercialisering en professionalisering een wat marginale rol zijn gaan spelen, zowel nationaal als internationaal, en uiteindelijk wellicht zijn verdwenen.

Internationaal zou het korfbal van Brookhouse vermoedelijk een ongekend succes zijn geweest. Op de vleugels van de YMCA zou deze nieuwe sport begin twintigste eeuw een hype zijn geworden in de landen die in de Amerikaanse invloedssfeer lagen; te beginnen in Azië, waarover de physical directors van de YMCA uitzwermden. Korfbal was onderdeel geworden van onder meer het Japanse, Chinese en Filippijnse schoolsysteem. Ook was het verspreid onder de Braziliaanse, Chileense, Cubaanse en Mexicaanse stadsjeugd, als middel om het religieuze gedachtegoed van deze *muscular Christians* buiten de Verenigde Staten te verkondigen. En al spoedig zou het eveneens zijn geïntroduceerd in Europa, waar het een plaats zou hebben gekregen in de lichamelijke opvoeding. Als mondiaal aansprekende sport zou korfbal een Olympische sport zijn geweest, die in de tweede helft van de twintigste eeuw ongekende mediamogelijkheden zou hebben gehad.

Maar: het zou wel om de mannenvariant zijn gegaan en deze zou al spoedig weinig meer hebben geleken op het oorspronkelijke ontwerp van Brookhouse.

Literatuur

- BERENSON, Senda (ed.), 1903, *Basket Ball for Women*, New York: American Sports Publishing Company.
- BERENSON-ABBOT, Senda, ca. 1914, *Basket Ball at Smith College*, Spalding's Athletic Library, z.p.
- BOCOBO-OLIVAR, Celia, 1972, *History of Physical Education in the Philippines*, Quezon City: University of Philippines Press.
- BOGERS, Netty & Fred TROOST, 1984, *Holland Korfbal*, Amsterdam/Brussel, Elsevier.
- BOTTENBURG, Maarten van, 1991, 'Als 'n man met een baard op 'n bokkewagen. Het problematische imago van korfbal', in: *Vrije Tijd en Samenleving*, 9, 1, pp. 5-27.
- BOTTENBURG, Maarten van, 2001, *Global Games*, Urbana/Chicago: University of Illinois Press.
- BOURDIEU, Pierre, 1988, 'Program for a Sociology of Sport', in: *Sociology of Sport Journal*, 5, pp. 153-161.
- BROEKHUYSEN, Nico, 1927, *Het korfbalspel. Zijn ontwikkeling en beteekenis – en hoe het gespeeld wordt*, Amsterdam: Kosmos.
- BROEKHUYSEN, Nico, 1949, 'Het ontstaan van korfbal', in: Koninklijke Nederlandsche Korfbalbond (red.), *Dat is korfbal*, Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- CLAYTON, Anthony, 1987, 'Sport and African Soldiers: The Military Diffusion of Western Sport throughout Sub-Saharan Africa', in: William Baker en James A. Mangan (ed.), *Sport in Africa. Essays in Social History*, New York/London: Holes & Meier, pp. 114-137.
- DRIEL, J. van (red.), 1963, *60 jaar korfbal*, Koninklijke Nederlandse Korfbalbond.
- GODEFROY, J., 1919, *Het korfbalspel. De spelregels en wat daaraan annex is*, Baarn: Van de Ven.
- GUTTMANN, Allen, 1988, *A Whole New Ball Game: An Interpretation of American Sports*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- HILL, Edith Naomi, 1941, 'Senda Berenson. Director of Physical Education at Smith College 1892-1911', in: *The Research Quarterly*, October 1941, pp. 658-665.
- HULT, Joan S. & Marianna TREKKELL (ed.), 1991, *A Century of Women's Basketball: From Frailty to Final Four*, Reston: Virginia: American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance.
- JARRETT, William S., *Basketball: Timetables of Sports History*, New York: Facts on File, 1990.

- JOBLING, Ian, & Pamela BARHAM, 1991, 'The Development of Netball and the all-Australian Women's Basketball Association (AAWBBA): 1891-1939', in: *Sporting Traditions*, nov. 1991, vol. 8, no. 1, pp. 29-48.
- JOHNSON, Elmer L., 1979, *The History of YMCA Physical Education*, Chicago: Association Press.
- LANNIN, Joanne, 2000, *A History of Basketball for Girls and Women. From Bloomers to Big Leagues*, LernerSports.
- MAZURE, J., 1949, 'Korfbal van openluchtspel tot sport' in: Koninklijke Nederlandsche Korfbalbond (red.), *Dat is korfbal*, Rotterdam: Nijgh & Van Ditmar, pp. 20-34.
- MILLER, Kenneth D. & Rita J. HORKY, 1970, *Modern Basketball for Women*, Columbus: C.E. Merrill.
- NAISMITH, James B., 1979, *Basketball's Origins. Creative Problem Solving in the Guilded Age*, Cambridge: Bear Publications (vernieuwde uitgave van James Naismith, *Basketball: its Origins and Development*, New York: Association Press, 1941).
- NOC*NSF 2002, *Ledental NOC*NSF over 2001*, Arnhem: NOC*NSF.
- RADER, Benjamin, 1983, *American Sports*, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- RENSON, Ronald, 1996, '75 jaar Koninklijke Belgische Korfbalbond: een bodemloze geschiedenis', in: *Sportimonium*, dl. 1, nr. 2, pp. 25-29 en dl. 2, nr. 3, pp. 57-60.
- TROOST, Fred, 1997, 'Korfbal gepresenteerd als Amerikaans spel. Broekhuysen geestelijke vader, geen uitvinder', in: *Nederlands Korfbalblad*, 15 februari 1997, Middenin, pp. 1-4
- THORBJÖRSSON, Hans, 1990, Nääs och Otto Salomon: slöjden och liken, z.p.: Ord Bildarna.
- THORBJÖRSSON, Hans, 1992, Slöjd och lek på Nääs: en bildkrönika om ett kulturarv, z.p.: OrdBildarna.
- UEBERHORST, Horst, 1989, *Geschichte der Leibesübungen*, dl. 6, Berlijn: Bartels & Wernitz.
- WIERING, H., 1974, *Een tijd, een sport, een leven*, Amsterdam: P.P.C. afd. IJ en Amstel.
- WILDT, Kl. C., 1980, *Daten zur Sportgeschichte*, dl. 4, Schondorf.

NOTEN

- ¹ Van Bottenburg 1991 en 2001; Elling 2002.
- ² Broekhuysen 1949, p. 12.
- ³ Broekhuysen 1949, p. 13.
- ⁴ Nederlands Korfbalblad, jrg. 4, nr. 19, 11 januari 1939, p.3.
- ⁵ Korfbal. Officieel orgaan van den Nederlandschen Korfbalbond, bijv. jrg. 1, nr. 10, 19 mei 1905; jrg. 1, nr. 30, 29 december 1905; jrg. 5, nr. 29, 26 september 1907; jrg. 5, nr. 34, 31 oktober 1907.
- ⁶ Broekhuysen 1949, pp. 18-19.
- ⁷ Renson 1996. Enkele Nederlandse auteurs (Broers en Bogers & Troost) hadden deze mogelijkheid overigens al eerder geopperd. Zie hiervoor Bogers & Troost 1984, p. 36-37.
- ⁸ Johnson 1979.
- ⁹ Naismith 1979 (oorspr. 1946).
- ¹⁰ Guttman 1988, p. 72.
- ¹¹ Jarrett 1990, p. 6.
- ¹² Miller & Horky 1970.
- ¹³ Lannin, 2000, p. 12.
- ¹⁴ Berenson (ed.) 1903, p. 41.
- ¹⁵ Berenson-Abbott ca. 1914; Lannin 2000, p. 14.
- ¹⁶ Lannin 2000, p. 18-31.
- ¹⁷ Berenson (ed.) 1903, p. 41.
- ¹⁸ Berenson (ed.) 1903, pp 49-50.
- ¹⁹ Thorbjörnsson 1990 en 1992; Renson 1996; Troost 1997.
- ²⁰ Renson 1996, p. 59.
- ²¹ Hill 1941.
- ²² Broekhuysen 1949, p. 12-13.
- ²³ De overname van het drievakkensysteem, motiveerde de Nederlandse korfballer van het eerste uur, Godefroy, door erop te wijzen "dat het spel ook door dames te spelen is. (...) Omdat nu de spelers(sters) zich uitsluitend in één veld mogen bewegen (...) is de kans uitgesloten, dat een paar uitstekende spelers zich meester maken van den bal, en de minder goeden niet in 't spel betrekken." In het verlengde hiervan noemde hij als voordeel ook de hierdoor ingebouwde "rustpoozen" die het spel minder vermoeiend maken (Godefroy 1919, p. 11-12).
- ²⁴ Lannin 2000, p. 32.
- ²⁵ Troost 1997, p. 2.
- ²⁶ Broekhuysen 1949, p. 16.
- ²⁷ Korfbal. Officieel orgaan van den Nederlandschen Korfbalbond, jrg. 1, nr. 22, 22 oktober 1905.
- ²⁸ Korfbal. Officieel orgaan van den Nederlandschen Korfbalblad, tweede blad behorende bij jrg. 1, nr. 40, 22 november 1906.
- ²⁹ Zie hierover het hoofdstuk van Agnes Elling elders in dit boek.
- ³⁰ Van Bottenburg 2001.
- ³¹ Jobling & Barham 1991, p. 30.
- ³² Jobling & Barham 1991, p. 29.
- ³³ Korfbal. Officieel orgaan van den Nederlandschen Korfbalbond, jrg. 1, nr. 30, 29 december 1905.
- ³⁴ Godefroy 1919, p. 7.
- ³⁵ Korfbal. Officieel orgaan van den Nederlandschen Korfbalbond, jrg. 1, nr. 30, 29 december 1905.
- ³⁶ Korfbal. Officieel orgaan van den Nederlandschen Korfbalbond, jrg. 3, nr. 29, 26 september 1907.
- ³⁷ Renson 1996, p. 28.
- ³⁸ Broekhuysen 1927, p. 9.
- ³⁹ Broekhuysen 1949, p. 19.
- ⁴⁰ Broekhuysen 1949, 19; zie ook 12. Overigens werd vrouwenbasketball in de Verenigde Staten in de eerste decennia ook als buitensport beoefend.
- ⁴¹ Nederlands Korfbalblad, jrg. 4, nr. 12, 9 november 1938, p. 3.
- ⁴² Nederlands Korfbalblad, jrg. 4, nr. 22, 1 februari 1939, p. 3.
- ⁴³ Nederlands Korfbalblad, jrg. 4, nr. 13, 16 november 1938, p. 1.
- ⁴⁴ Nederlands Korfbalblad, jrg. 4, nr. 19, 11 januari 1939, p. 3.
- ⁴⁵ Van Bottenburg 2001; Lannin 2000; Guttman 1991; Jarret 1990; Rader 1983.
- ⁴⁶ Wiering 1974: 8-9.
- ⁴⁷ NOC *NSF 2002.
- ⁴⁸ Wildt 1980, d. 4, pp. 69-75.
- ⁴⁹ Bocobo-Olivar 1972: 103.

-
- ⁵⁰ Ueberhorst 1989: 594.
- ⁵¹ Clayton 1987; Ueberhorst 1989.
- ⁵² Miller & Horky 1970: 8.
- ⁵³ Renson 1996.
- ⁵⁴ Mazure 1949: 55.
- ⁵⁵ Broekhuysen 1927: 23-24.
- ⁵⁶ Bogers & Troost 1984: 94.
- ⁵⁷ Bogers & Troost 1984: 95-96.
- ⁵⁸ Wiering 1975: 80.
- ⁵⁹ Omdat een volledige integratie in alle sporten te ingewikkeld bleek, met te veel negatieve bij-effecten, kozen de meeste vrouwelijke sportleiders voor het streven naar gescheiden maar gelijke sportwerelden (Rader 1983: 341).
- ⁶⁰ Bogers & Troost 1984: 98-101.
- ⁶¹ Guttman 1988: 72.
- ⁶² Guttman 1988: 72.
- ⁶³ Guttman 1988: 75; Rader 1983: 275.
- ⁶⁴ Guttman 1988: 75-77.
- ⁶⁵ Rader 1983: 279-296.
- ⁶⁶ Lannin 2000, pp. 37-39.
- ⁶⁷ Cahn 1994: 89.
- ⁶⁸ Lannin 2000, pp. 42-43.
- ⁶⁹ Met dank aan Shelley Lucas die mij informeerde over haar nog niet gepubliceerde onderzoek naar het girls' high school basketball (in het bijzonder in Iowa).
- ⁷⁰ Lannin 2000, pp. 76-89.
- ⁷¹ Rader 1983: 341.
- ⁷² Lannin 2001; Hult & Trekel 1991.
- ⁷³ Mazure 1949: 28.
- ⁷⁴ Van Driel 1963: 80.
- ⁷⁵ Wiering 1975: 84.
- ⁷⁶ Wiering (1975: 83) merkt hierover op: "Waarom dit microkorfbal gedoopt is, weet ik niet, of het moest weer de lust zijn ons 'klein' te houden en vooral niet te pretenderen dat wij hiermee iets gelijkwaardigs aan zaalhandbal en basketball brengen".
- ⁷⁷ Van Bottenburg 1991: 12-13.
- ⁷⁸ Zie Bogers & Troost 1984: 43.
- ⁷⁹ NRC Handelsblad, 23 oktober 1989.
- ⁸⁰ Geciteerd in Bogers & Troost 1984: 110.
- ⁸¹ Bogers & Troost 1984: 111.
- ⁸² De Gelderlander, 11 augustus 2001.
- ⁸³ NRC Handelsblad, 17 oktober 1998.
- ⁸⁴ De Volkskrant, 22 oktober 1988.
- ⁸⁵ NRC Handelsblad, 17 oktober 1998.